

Сергій Кулешов

ПРОЕКТ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ (Матеріал до обговорення)

Сучасні погляди на визначення сутності документознавства як наукової дисципліни

Нині існує два підходи до визначення сутності документознавства як наукової дисципліни.

Перший підхід базується на традиційних поглядах щодо документознавства як науки, що виникла в надрах радянського архівознавства і розвивалася впродовж 1960–1980-х років в СРСР. У цей період здійснювалися фундаментальні та прикладні дослідження з документознавства, головна увага в яких приділялася управлінській документації (серед її класів – організаційно-розпорядча, планова, звітно-статистична, фінансова, банківська тощо), а саме – створенню та функціонуванню її уніфікованих систем, розробленню уніфікованих форм документів, регулюванню процесів документообігу, опрацювання, зберігання управлінських службових документів в установі, користування ними. Основною сферою практичного впровадження вважалося діловодство (як загальне, так і спеціальне). Серед інших класів документації та видів документів об'єктом дослідження епізодично ставали науково-технічна, картографічна документація, кінофотофонодокументи. Документознавчі дослідження значною мірою пов'язувалися з теорією діловодства, архівознавством та інформатикою (з останньою – здебільшого виходячи з проблем створення та обігу машинопрочитуваних службових документів).

Нині проблематику із зазначеного вище документознавства, яке можна назвати традиційним (інколи його називають адміністративним, спеціальним або класичним), розробляють науково-дослідні інститути документознавства та архівної справи в Російській Федерації, Білорусі, Україні. Об'єктами його дослідження залишаються документація (сукупність службових документів, об'єднаних за певною ознакою), а також сфери її створення та функціонування. Зважаючи на характер дослідницької проблематики, у структурі цього документознавства можна виокремити управлінське, науково-технічне, картографічне та інші його види, що досліджують окремі класи документації. Управлінське документознавство споріднене із такою галуззю знань та сферою практичної діяльності за кордоном як «керування документаційними процесами» (Records Management).

Другий підхід ґрунтується на ширшому трактуванні поняття «документ» порівняно з традиційним (документами вважаються не тільки елементи документації, а й публікації, видання), внаслідок чого відбиває більш загальні підходи до аналізу його характеристик. Витоками цього підходу вважають документаційну науку, що існувала впродовж 1930–1950-х років. Формування цієї версії документознавства активно розпочалося з початку 1990-х років і його провідниками стали представники таких наукових дисциплін як бібліотекознавство, бібліографознавство та книгознавство. Ними декларуються можливості реалізації зазначеного підходу також із позицій археографії, кодикології, журналістики, теорії комунікацій та інших дисциплін так званого документально-комунікаційного циклу. Дослідження у межах «нового» документознавства спрямовані на опрацювання питань теорії документа, вивчення закономірностей його генезису та еволюції, загальних для всіх наук проблем створення документів, їхнього функціонування, роботи з ними. Тобто існує певна сукупність знань, пов'язана з характеристиками зовнішньої форми, змісту, функцій документа, проблемами його класифікування (типологія документів), закономірностями історичного розвитку й функціонування, а також універсальними технологіями роботи з документами. Цю сукупність знань називають загальним документознавством або документологією.

Перспективні напрями досліджень традиційного (спеціального) документознавства

Можна відзначити, що кожний з видів традиційного документознавства (і якоюсь мірою загальне документознавство) структурно поділяється на певні розділи («Основні етапи розвитку документа», «Функції документа», «Концепції документа», «Типологія документа», «Проблеми створення, функціонування і зберігання документа» тощо), зміст яких відповідає специфіці об'єкта дослідження (тобто певного виду документа, його характеристик чи сукупностей документів). Типологія, дослідження функцій, поняттєвого апарату відповідного виду

документознавства, визначення історичних етапів розвитку документів і закономірностей цього процесу створює передумови для розроблення теорії певних видів документів чи класу (класів) документації. Слід зауважити, що за радянських часів у традиційному документознавстві на відміну від архівознавства, теорія документа (незважаючи на наявність низки теоретичних статей) цілісно не розглядалася. Нині привертають увагу публікації російського дослідника Є. А. Плешкевича, в яких викладено основи теорії документа з позицій традиційного документознавства^{1*}. В працях С. Г. Кулешова зроблено спробу окреслити теоретичні основи традиційного документознавства². Деталізованіше їх розглянуто на прикладі управлінського документознавства в навчальному посібнику В. В. Бездрабко³. Свій погляд на галузеве документознавство виклав М. С. Слободяник⁴. Можна відзначити активізацію розроблення проблем аудіовізуального документознавства⁵, обґрунтування щодо формування музичного документознавства⁶, феноменології документа як окремої дисципліни⁷.

Сучасний стан та перспективи розроблення проблематики документознавства** доцільно розглянути в контексті головних його завдань та основних напрямів досліджень.

* Посилання містять, здебільшого, бібліографічні описи публікацій останніх років.

** Надалі у межах цього підрозділу замість терміну «традиційне документознавство» вживатимемо термін «документознавство», оскільки останнім нині позначається дисципліна, що має статус наукової.

Головними завданнями документознавства як наукової дисципліни є:

- 1) Визначення ролі документації в житті держави, суспільства, особи.
- 2) Формування державної політики у сфері створення, зберігання та функціонування документації та розроблення методик, спрямованих на оптимізацію цих процесів.
- 3) Вирішення проблем обігу та зберігання електронних службових документів в установі.
- 4) Уніфікація документознавчої термінології.
- 5) Розроблення досконалих типологічних схем документації.
- 6) Вивчення загальносвітових здобутків у дослідженні документації, гармонізація вітчизняних методик роботи з документацією з міжнародними стандартами зокрема, щодо керування документаційними процесами.

7) Дослідження історії документації, виявлення закономірностей у процесах її розвитку.

Вказані вище головні завдання, на нашу думку, мають вирішуватись і в подальшому. Вони конкретизуються в основних напрямках наукових досліджень, серед яких можна виокремити такі групи: теоретико-фундаментальні, теоретико-прикладні, науково-технологічні, історичні. Окреслимо найперспективніші з них⁸.

Теоретико-фундаментальні:

Дослідження документації як інформаційного ресурсу суспільства, явища культури та елементу соціальної пам'яті. Комплексних фундаментальних розробок із зазначеного напрямку в традиційному документознавстві немає. Хоча є певна кількість статей, в яких лише окреслено головні питання проблеми та шляхи їхнього вирішення⁹. У цьому контексті пропонується навіть розвивати нову дисципліну – феноменологія документа¹⁰.

Аналіз поняттєвого апарату документознавства з метою уточнення складу понять та визначень термінів. Серед теоретико-фундаментальних проблем цьому напрямку приділено значно більше уваги, ніж іншим. Зокрема, в Україні є чинним національний термінологічний стандарт «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять»¹¹, аналіз визначень документознавчих понять містять вітчизняні спеціалізовані довідкові видання, зокрема з архівознавства¹². Водночас актуальною залишається проблема узгодженості поняттєвого апарату, зафіксованого в документознавчих виданнях, з документознавчими термінами, що використовують в інших наукових дисциплінах, наприклад, у правознавстві чи інформатиці. Чи не головним об'єктом термінологічних досліджень залишається поняття «документ»¹³. Загалом фундаментальним завданням є створення словника сучасних та історичних позначень усіх видів документів, що були або є в обігу в Україні¹⁴.

Аналіз співвідношення та перспектив розвитку традиційної та електронної документації (їх систем, потоків, комунікацій). Є певні загальні оцінки перспектив розвитку традиційних та електронних комунікацій у контексті побудови автоматизованих інформаційно-аналітичних систем органів державної влади¹⁵. З позицій документознавства ґрунтовних досліджень у цьому плані фактично немає¹⁶.

Вивчення функцій службового документа. Масштабні узагальнюючі дослідження щодо порівняльної характеристики функцій документів різних класів (систем, типів) нині відсутні¹⁷. Досі не проаналізована диференціація таких основних функцій управлінських службових

документів як внутрішньоуправлінська (документ створений для виконання управлінської функції у межах установи) та зовнішньоуправлінська (документ створений для виконання управлінської функції в системі установ). Визначення функцій службового документа зумовлює висновки щодо його цільового призначення і взагалі потреби у певному виді номіналу документа.

· *Визначення «життєвих циклів» різних видів службових документів та їхньої ролі як джерела оперативної та ретроспективної інформації у керуванні установою, здійсненні нею профільної діяльності. Визначення ціннісних ознак інформації службових документів різних типів і видів.* Нагальна потреба у таких дослідженнях передусім зумовлена необхідністю створення переліків документів зі строками їхнього зберігання, для ранжування документів певної системи (класу) відповідно до їхнього місця в ній за рівнем значущості, зокрема як джерела інформації з діяльності установи та забезпечення виконання соціально-правових запитів¹⁸. Під час вказаного ранжування визначається також рівень розсіяння службової інформації, її дублювання в різних видах документів, а також їх диференціація за рівнем концентрації, кумуляції та узагальнення зазначеної інформації. Необхідність визначення груп документів різних категорій цінності зумовлена не тільки з точки зору завдань експертизи з метою встановлення різних строків зберігання, а й зважаючи на можливе попереднє виокремлення з документів постійного строку зберігання особливо цінних та унікальних.

Теоретико-прикладні дослідження:

· *Аналіз динаміки потоків службових документів.* Аналізування структури потоків службових документів (внутрішніх, вхідних, вихідних) постійно наявне в багатьох державних органах, органах місцевого самоврядування, установах й організаціях, однак відсутні фундаментальні узагальнення щодо їхньої динаміки залежно від внутрішніх і зовнішніх чинників з відповідними висновками¹⁹.

· *Вирішення класифікаційних (типологічних) проблем документації.* Ця проблематика також пов'язана з вирішенням уже згаданого вище такого прикладного завдання як створення системи вітчизняних переліків документів зі строками їхнього зберігання. Причому йдеться як про удосконалення структури і змісту переліку «типових» документів, так і оновлення чи розроблення вітчизняних галузевих (відомчих) переліків²⁰. На підставі досліджень, спрямованих на вивчення «типових» управлінських службових документів, має бути перероблений Державний класифікатор управлінської документації (ДК 010-98). З іншого боку, вирішення питань типології стосується не тільки документів, які складають службову документацію²¹. На часі є здійснення аналізу класифікаційних схем аудіовізуальних документів, так званих «музичних», документальних джерел політичної інформації неформальних каналів комунікації або особистих документів офіційного походження.

· *Побудова уніфікованих моделей службових документів та їхніх систем, у тому числі електронних.* Цей напрям досліджень є одним із найбільш розроблюваних, хоча під час побудови уніфікованих форм документів або їхніх сукупностей у вигляді підсистем чи систем (здебільшого галузевих) розробники, як правило, більше спираються на традиції, усталені формуляри. З іншого боку, створення форм нових видів документів часто свідчить про несумісність різних систем документації, довільні рішення щодо складу та розміщення реквізитів, не говорячи вже про необхідність врахування під час розроблення конструкційної сітки, поділу робочої площі на зони відповідно до вимог національних стандартів щодо побудови формуляра-зразка. Створення уніфікованих форм електронних документів є перспективним видом документознавства, порубіжним з інформатикою і застосуванням нових інформаційних технологій.

· *Вивчення правових аспектів створення, функціонування, зберігання службових документів та доступу до їхньої інформації.* Цей напрям у документознавстві знаходиться на межі з іншою наукою – правознавством. Нині відсутні комплексні дослідження щодо визначення сутності юридичної сили службового документа, правової обґрунтованості функціонування службових документів, забезпечення їхньої збереженості та користування ними²². Деяку частину норм щодо правового врегулювання цих питань містять законодавчі та інші нормативно-правові акти, однак узагальненого аналізу їх і окреслення перспектив вирішення зазначених проблем у цілому немає.

· *Вирішення економічних питань діяльності зі створення управлінських документів та щодо організації роботи з документацією.* За радянських часів зазначені питання певною мірою були врегульовані. Зокрема, вони були у цілому обумовлені в «Єдиній державній системі діловодства», нормативах часу на виконання ділових процесів²³. Зрозуміло, що зазначені проблеми нині мають вирішуватись із врахуванням вже інших умов функціонування служб діловодства.

Науково-технологічні дослідження:

· Підготовка проектів нормативно-правових актів з метою встановлення єдиних правових засад створення документації та організації її функціонування й зберігання. На найближчу перспективу залишається актуальним прийняття Закону України «Про діловодство»²⁴ і підзаконних актів з організації діловодних процесів.

· Гармонізація міжнародних стандартів з керування документаційними процесами. Прийняття в Україні аналога ISO15489 : 2001 ДСТУ «Інформація та документація. Керування документаційними процесами» спонукає до подальшого розроблення вітчизняних відповідників наступних міжнародних стандартів, присвячених зазначеній технології²⁵. Безперечно, що розроблення вітчизняних стандартів має ґрунтуватися на науковому аналізі досвіду, переваг та недоліків керування документаційними процесами за кордоном, можливостей застосування норм профільних міжнародних стандартів в Україні²⁶.

· Вироблення раціональних наукових методик створення службових документів, впровадження уніфікованих форм документів та уніфікованих систем документації. Розроблення наукових методик роботи з документацією. На підставі результатів теоретико-прикладних досліджень мають готуватися наукові розробки зі створення службових документів та організації роботи з ними²⁷. Цей напрям є традиційним, але підготовка відповідних інструкцій, порядків, регламентів і навіть національних стандартів на документацію (це стосується переважно галузевої документації) відбувається здебільшого (як і в розробленні уніфікованих форм документів) виходячи з емпіричного досвіду, без врахування наукових рекомендацій, яких, правда, не так вже й багато. У цілому нині є намагання реалізувати уніфікацію та стандартизацію документації переважно не за рахунок впровадження відповідних національних стандартів, а шляхом видання затверджених розпорядчими документами відповідних державних органів переліків уніфікованих форм документів та вказівок щодо їхнього оформлювання й іноді організації роботи з ними. Зазначені накази реєструє Міністерство юстиції України і разом зі змістом уніфікованих систем (підсистем) управлінської і галузевої документації їх публікують в «Офіційному віснику України».

· Опрацювання практичних проблем створення електронних документів (комплекс технічного, технологічного, програмного, лінгвістичного забезпечення у зв'язку з традиційною технологією діловодства) і вирішення питань, пов'язаних з подальшим користуванням цими документами у їхньому динамічному стані (поточному, оперативному) та під час зберігання в архіві. Напрямок досліджень настільки поширений і проблемний, що заслуговує на окремий розгляд як перспективний і як самостійний у майбутньому вид документознавства – електронний. Дослідники електронної документації концентрують увагу на загальних проблемах створення, функціонування, зберігання електронних документів в установі та передавання їх на постійне зберігання в державний архів. Водночас не виключається, що електронне документознавство буде впливати на «паперове», оскільки паралельне існування паперових та електронних документів у загальному документообігу в установі буде ще тривалий час. З іншого боку, слід врахувати, що зазначені технології фактично спричиняють кардинальну зміну щодо уявлення про архівний документ, оскільки в умовах реалізації систем електронного документообігу до архіву на постійне зберігання передають не документ, а власне його інформацію.

· Розв'язання лінгвістичних проблем організації текстів службових документів. Проблема значною мірою вирішується за рахунок видання в Україні значної кількості посібників з ділового українського мовлення. Однак почасти їхній зміст не узгоджується з вимогами нормативно-правового забезпечення в сучасній Україні. Водночас на часі вироблення та офіційне впровадження усталених лексичних кліше у межах вирішення питань створення уніфікованих форм документів, зокрема, уніфікації змісту, назв реквізитів, формулювань показників й службових познач тощо.

· Вивчення методів інформаційно-документаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, використання документаційних фондів з цією метою та як ресурсу для задоволення запитів громадян. У значному потоці публікацій, присвячених інформаційному забезпеченню діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, фактично поза увагою залишаються аналіз можливостей використання документаційних фондів установ в інформаційному забезпеченні керування²⁸. Належну роль у такому забезпеченні має підвищення інформаційної культури працівників служб діловодства²⁹.

Історичні дослідження:

- Дослідження генезису документа.
- Аналіз еволюції характеристик змісту і форми документів.

- *Визначення змісту процесів формування та розвитку видів і типів (класів) документів й документації.*
- *Вивчення історичних умов створення та функціонування документації.*

Проблематику перспективних напрямів історичних досліджень представимо узагальнено. Документознавчі історичні дослідження в Україні вже мають певну традицію. Можна відзначити підвищення інтересу вітчизняних авторів до досліджень з історії діловодства, розвитку так званої «діловодної документації»³⁰, зокрема і як історичного джерела³¹. Деякі з них розкривають зазначені питання у процесі розв'язання дослідницьких проблем з інших історичних дисциплін³². Утім, ще деякий час тому це зумовлювалося також відсутністю офіційно затвердженої наукової спеціальності «Документознавство. Архівознавство». Певні перспективи розроблення цього напрямку досліджень надає формування концепції історичного документознавства³³, її підтримка в фахових осередках істориків³⁴ і реалізація в дослідженнях³⁵. Захист першої докторської дисертації з історичного документознавства із зазначеної вище спеціальності свідчить про перспективність таких розробок, а узагальнений аналіз історичного розвитку документів із врахуванням досягнень та застосуванні методів різних спеціальних історичних дисциплін є продуктивним³⁶. Можна також відзначити, що актуалізується розроблення питань, що раніше були поза межами документознавства. Наприклад, це стосується генезису документа, розвитку історичних форм документальних комунікацій³⁷.

Перспективні напрями досліджень загального документознавства

Можливість виникнення загального документознавства, причому з назвою «документологія», прогнозували ще радянські документознавці та архівознавці (Б. І. Ілізаров, А. М. Сокова). Основні структурні підрозділи і водночас проблемні питання загального документознавства вперше виклав у навчальній програмі вузівського курсу «Документознавство» російський вчений Ю. М. Столяров. Нині цей автор є промотором ідеї щодо назви цієї галузі знань як «документологія»³⁸ з метою відокремлення її від традиційного документознавства.

В Україні у середині 1990-х років документологія як узагальнююча, синтетична наука про документ згадувалася в деяких публікаціях³⁹. Спорідненість проблематики дисциплін документально-комунікативного циклу відзначалася також у фундаментальних монографіях Л. А. Дубровіної⁴⁰ та Г. В. Боряка⁴¹. Ідею документології, як нової версії документознавства, підтримала Н. М. Кушнарєнко⁴², яка є автором першого в Україні вузівського підручника з документознавства⁴³, що містить характеристику структури загального документознавства як комплексної дисципліни. Теоретичні основи загального документознавства (документології) та традиційного документознавства викладено в монографії С. Г. Кулєшова, хоча комплексний характер загального документознавства ним було розкритиковано⁴⁴. Автором оригінальної концепції щодо структури загального документознавства є Г. М. Швецова-Водка⁴⁵. У низці публікацій власну точку зору щодо сутності та завдань документознавства висловив М. С. Слободяник⁴⁶. Загальне документознавство є теоретичною галуззю знань. Воно фактично має представляти узагальнену теорію документа та сукупностей документів. Більшість питань, пов'язаних з визначенням базових понять документознавства, різні концепції документа, склад і зміст його функцій, проблеми типології документів висвітлено в фундаментальній монографії Г. В. Швецової-Водки⁴⁷.

Важливими для розвитку загального документознавства слід вважати сучасні дискусії «нових» та «традиційних» документознавців на наукових форумах та сторінках спеціальних часописів⁴⁸. Особливо гострими виявилися питання щодо сутності поняття «документ» і похідного від нього змісту документознавства як наукової дисципліни. «Традиційні» документознавці або заперечують існування нової версії документознавства, або доводять, що для її визнання має пройти певний час. З іншого боку, публікації деяких нових документознавців свідчать, що вони також ігнорують або не розуміють змісту традиційного документознавства та архівознавства⁴⁹, окремих спеціальних історичних дисциплін. З іншого боку, присвячуючи низку наукових розвідок та навчальних видань аналітико-синтетичному опрацюванню (при цьому часто використовується термін «обробка») документів, розгляд зазначених процесів здійснюється виключно з позицій бібліотечно-бібліографічної та науково-інформаційної діяльності (тобто йдеться про публікації!), не враховуючи специфіку здійснення таких процесів, наприклад, у діловодстві, архівній справі, археографічній діяльності.

Перспективність розвитку проблематики загального документознавства – документології є безсумнівною. Водночас він буде продуктивним за умови розгляду документології не як комплексу наук або навіть наукової дисципліни, а певної сукупності знань. Інакше документологія буде підмінена книгознавством, бібліографознавством, інформатикою або журналістикою, особливо коли не враховується проблематика традиційного документознавства, архівознавства та циклу спеціальних історичних дисциплін, що вивчають окремі характеристики історичних документів. Однобічний підхід до розгляду документознавчих питань тільки з точки зору бібліотекознавства, бібліографознавства чи книгознавства навряд чи створює можливість зарахування таких робіт до документознавчих (документологічних).

Загальне документознавство переважно має теоретичний характер і незначну кількість отриманих в його межах практичних результатів для застосування. Цінність і значущість загального документознавства полягає в можливостях порівняння шляхів вирішення певних концептуальних питань з теорії документа в різних наукових дисциплінах, які декларують, що їхнім об'єктом дослідження є документ або окремі його характеристики. Особливо це важливо тоді, коли зазначені узагальнення можуть стати основою для вироблення концептуальних методик у певних сферах практичної роботи з документами. Йдеться про розроблення класифікаційних схем, аналізування ознак (характеристик), властивостей, особливостей інформації та матеріального носія окремих видів документів (зокрема, аудіовізуальних документів чи документів з електронним носієм). Наприклад, підготовка вітчизняної методики грошової оцінки документів НАФ (розробники С. Г. Кулешов, Н. М. Христова, Н. П. Кравцова)⁵⁰ здійснювалося на підставі узагальнення досвіду грошового оцінювання пам'яток культури, музейних предметів, рідкісних та цінних видань. Перспективною є також продовження таких досліджень щодо диференціації ціннісних характеристик зазначених об'єктів, зокрема в контексті визначення змісту ознак для поділу унікальних, особливо цінних та цінних архівних документів.

Водночас підготовка у межах загального документознавства універсальних методик організації створення документів чи роботи з ними не є доцільною. Такі спроби вже мали місце у 1920-х роках, коли у практику роботи служб діловодства, архівів і навіть музеїв намагалися впровадити методики, застосовувані в бібліотеках та бібліографічних центрах. Нереальними є виконувані ідеї щодо створення єдиних методик описування видань та службових й архівних документів, а також документів як музейних предметів. Це ж стосується єдиних методик щодо організації фондів (бібліотечних, служб діловодства, архівних, музейних). Відмінності зазначених процесів у кожній сфері практичної роботи є надто суттєвими.

Разом з тим, може виявитися певна спільність в практичних способах роботи з електронними носіями інформації і узагальнення цього досвіду може стати корисним у наукових пошуках раціональних методик для служб діловодства, архівів, бібліотек та музеїв. Зокрема, під час створення універсальних баз даних історичних об'єктів (видань, архівних документів, рукописних книг тощо) у межах вирішення завдань проєктів «документальної пам'яті» («Пам'ять світу», «Пам'ять Америки», «Документальна пам'ять України» тощо). Особливої значущості набувають дослідження феномену Інтернет-документа – своєрідного засобу соціальної комунікації та інформаційного ресурсу суспільства⁵¹.

Слід відзначити високий теоретичний потенціал досліджень, спрямованих на вивчення зовнішньообігових та внутрішньообігових функцій документів, зокрема з точки зору «міграції» їхньої документної інформації. Особливу теоретичну значущість це набуло в археографії – науковій дисципліні, що розробляє теорію й досліджує практику публікації документів⁵². Однак, називаючи публікацію нормативно-правового акта в офіційних виданнях (наприклад, закону, постанови, наказу в «Офіційному віснику України») офіційним документом, ми створюємо прецедент «опублікованого документа». Втім зрозуміло, що опублікувати документ не можна, оскільки він складається як з інформації, так і з її носія. Носій опублікувати неможливо. Можна відтворити в факсимільній друкованій копії офіційного документа, певні зовнішні ознаки її матеріального носія – колір, місця пошкоджень, перегинів, плями чи інші забруднення тощо. Таким чином йдеться про публікацію змісту або всієї інформації документа.

Між тим, процес оприлюднення інформації неопублікованого документа можна вважати одним із заключних етапів її освоєння суспільством і набуття цим документом (архівного службового чи особистого документа, рукописної книги) статусу «історичного джерела». Дослідження співвідношення сутності таких понять як «доджерело» та «історичне джерело»⁵³ стосовно історичного документа має вивчатися з позицій історичного джерелознавства, археографії, книгознавства, традиційного документознавства.

¹ *Плешкевич Е. А.* Основы общей теории документа. – Саратов: Науч. книга, 2005. – 242 с.; Див. також: *Нестерович Ю. В.* К построению теории документа: соотношение понятий текста и реквизита документа и некоторые его практические следствия // Документация в информационном обществе: законодательство и стандарты: Доклады и сообщения на XII Междунар. науч.-практ. конф. 22–23 нояб. 2005 г. / Федеральное архивное агенство; ВНИИДАД. – М., 2006. – С. 167–177.

² *Кулешов С. Г.* Документознаводство: Історія. Теоретичні основи / УДНДІАСД, ДАКККіМ. – К., 2000. – 160 с.

³ *Бездрабко В. В.* Управлінське документознаводство: Навч. посіб. – К., 2006. – 208 с.

⁴ *Слободяник М. С.* Галузеве документознаводство: перспективні напрями досліджень // Документознаводство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики. Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–18 трав. 2005 р.). – К., 2005. – С. 5–8.

⁵ *Беляков З. С.* Документальная фотография в информационном обществе // Документация в информационном обществе: законодательство и стандарты: Доклады и сообщения на XII Междунар. науч.-практ. конф. 22–23 нояб. 2005 г. / Федеральное архивное агенство; ВНИИДАД. – М., 2006. – С. 260–262; *Гельман-Виноградов К. Б., Птушкин К. А.* Особенности оперативного аудиодокументирования текущих событий в формате телевизионных новостей // Документация в информационном обществе: законодательство и стандарты: Доклады и сообщения на XII Междунар. науч.-практ. конф. 22–23 нояб. 2005 г. / Федеральное архивное агенство; ВНИИДАД. – М., 2006. – С. 263–265; *Понтек Кишиштоф.* Критерії оцінки цінності аудіовізуальних документів // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. зб. наук. праць. – К., 2006. – Вип. 8. – С. 9–16; *Ємельянова Т.* Деякі аспекти документознавчого аналізу архівних кінодокументів періоду Другої світової війни (на прикладі Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного) // Студії з архів. справи та документознавства / Держкомархів України; УНДІАСД; Європейський ун-т. – К., 2004. – Т. 12. – С. 39–41 тощо.

⁶ *Гупцієнко-Кадирова Л. Г.* Музичне документознаводство: проблеми формування нової дисципліни // Документознаводство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики. Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–18 трав. 2005 р.). – К., 2005. – С. 10–12.

⁷ *Савин В. А.* Феноменология документа: постановка проблемы ... // Вестник архивиста. – 2001. – № 1 (61). – С. 168–175.

** Надалі у межах цього підрозділу замість терміну «традиційне документознавство» вживатимемо термін «документознавство», оскільки останнім нині позначається дисципліна, що має статус наукової.

⁸ Безперечно, що це тільки найперспективніші, головні напрями досліджень. Кожен із них може бути деталізованим або до їх числа додані інші. Ми, наприклад, не торкаємось таких важливих для сучасного документознавства проблем як вузівська підготовка, підвищення кваліфікації документознавців (документознавча професіологія) чи організація інформаційного забезпечення розвитку документознавства в Україні, що має вже певне унормування (див.: Галузева система науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства. Структура та основні напрями функціонування: СОУ 92.5–22892594 / Уклад.: С. Кулешов, Л. Одинока, А. Батрак, Р. Романовський. – К.: Держкомархів, 2005. – 19 с.).

⁹ Див.: *Гельман-Виноградов К. Б.* Пространственная одиссея документов как глобальное явление // Отечественные архивы. – 1992. – № 6. – С. 24–29; *Гельман-Виноградов К. Б.* Документальная память ноосферы как новый объект познания (к постановке вопроса) // Международный форум по информации и документации. – 1992. – Т. 17. – № 1. – С. 8–16; *Он же.* О новых возможностях познания сущности документа наук // Документация в информационном обществе: парадигмы XXI века: Докл. и сообщ. на X Междунар. науч.-практ. конф. / ВНИИДАД. – М., 2004. – С. 289–294; *Дубровіна Л. А.* «Документ» у бібліотеці та архіві: трансформація понять і рукописні фонди бібліотек у XXI столітті // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики. Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–18 трав. 2005 р.). – К., 2005. – С. 3–5; *Савин В. А.* Документ – архівний источник – памятник истории и культуры: проблемы проявления сущностных характеристик // Архивоведение и источниковедение отечественной истории. Проблемы взаимодействия на современном этапе: Докл. и тезисы выступлений на второй Всерос. конф. 12–13 мар. 1996 г. / ВНИИДАД. – М., 1997. – С. 181–187; *Сафиуллина З. А.* Документ как ведущий носитель смысла в социально-коммуникационных процессах // Документация в информационном обществе: парадигмы XXI века: Докл. и сообщ. на X междунар. науч.-практ. конф. / ВНИИДАД. – М., 2004. – С. 295–298; *Она же.* Документ как ценность культуры // Документация в информационном обществе: законодательство и стандарты: Доклады и сообщения на XII Междунар. науч.-практ. конф. 22–23 нояб. 2005 г. / Федеральное архивное агенство; ВНИИДАД. – М., 2006. – С. 235–245; *Бернат А.* Архіви, бібліотеки, музеї – інститути суспільної пам'яті // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – С. 37–44.

¹⁰ *Савин В. А.* Феноменология документа: постановка проблемы ... – С. 175.

¹¹ ДСТУ 2732. – 2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять: Національний стандарт України. – К.: Держспоживстандарт України, 2005. – 31 с.

¹² Архівістика: Термінологічний словник / Авт.-упорядн. К. С. Новохатський та ін; Головархів України; УНДІАСД. – К., 1998. – 106 с.; Українська архівна енциклопедія: Робочий зошит. А–Г / Держкомархів України. УНДІАСД. – К., 2006. – 224 с.

¹³ Див., напр., публікації останніх років російських та білоруських документознавців: *Филенко Е. Н.* Развитие понятия «документ» с внедрением новых информационных технологий // Делопроизводство. – 2006. – № 2. – С. 59–66; *Шилевская И. Н.* Эволюция дефиниции термина «документ» и система функций документа // Документация в информационном обществе: парадигмы XXI века: Докл. и сообщ. на X Междунар. науч.-практ. конф. / ВНИИДАД. – М., 2004. – С. 299–302; *Нестерович Ю.* К вопросу о дефиниции понятия документа в рамках документоведения // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. зб. наук. праць. Вип. 7: Архівна наука та наука в архівах. – К., 2005. – С. 48–54; *Плешкевич Е. А.* Методологические проблемы формирования понятия «документ» в различных сферах деятельности // Документация в информационном обществе: законодательство и стандарты: Доклады и сообщения на XII Междунар. науч.-практ. конф. 22–23 нояб. 2005 г. / Федеральное архивное агенство. ВНИИДАД. – М., 2006. – С. 228–234; *Титунова И. Б.* К вопросу об определении понятия «документ» // Делопроизводство. – 2006. – № 3. – С. 8–10 та ін.

¹⁴ Свого часу радянськими документознавцями та архівознавцями було підготовлено і видано такого роду словник, що переважно враховував історичні назви документів, які були в обігу в феодальній Росії, Російській імперії та СРСР. Див.: Краткий словарь видов и разновидностей документов / Отв. ред. А. С. Малитиков; Главрархив СССР; ВНИИДАД; Центр. архив древних актов. – М., 1974. – 79 с.

¹⁵ *Нестеренко О. В.* Основи побудови автоматизованих інформаційно-аналітичних систем органів державної влади. – К.: Наук. думка, 2005. – 628 с.

¹⁶ В інформатиці здійснюються також дослідження потоків Інтернет-документів. Див.: *Ландэ Д. В.* Основы интеграции информационных потоков. – К.: Инжиниринг, 2006. – 240 с. Розроблення цієї проблеми також актуально і з позицій документознавства.

¹⁷ Водночас, окремі питання проблеми висвітлені в публікаціях останніх років: *Кузнецова Т. В.* Регламентация как функция управленческого документа // Документация в информационном обществе: законодательство и стандарты: Доклады и сообщения на XII Междунар. науч.-практ. конф. 22–23 нояб. 2005 г. / Федеральное архивное агенство; ВНИИДАД. – М., 2006. – С. 182–185.

¹⁸ Можна тільки відзначити спробу визначити чинники, що впливають на цінність інформації управлінських документів. Див.: *Левкин В. А.* Оценка факторов, влияющих на ценность информации управленческих документов: Учеб. пособие. – М.: РГГУ, 1991. – 43 с.

¹⁹ Із цього питання є окремі статті. Див., напр.: *Киселева Л. А.* Структура документальных потоков органов государственной власти (на примере Государственного комитета архивов Украины) // Документация в информационном обществе: законодательство и стандарты: Доклады и сообщения на XII Междунар. науч.-практ. конф. 22–23 нояб. 2005 г. / Федеральное архивное агенство; ВНИИДАД. – М., 2006. – С. 197–200.

²⁰ Тут слід відзначити публікації та кандидатську дисертацію української дослідниці С. В. Сельченкової, яка є автором концепції розвитку вітчизняної системи переліків. Див.: *Сельченкова С. В.* Переліки документів у діловодстві: історія, класифікація, концептуальні та методичні засади підготовки: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Держкомархів України; УНДІАСД. – К., 2005. – 20 с.

²¹ Див., напр.: *Тупчієнко-Кадирова Л. Г.* Музичний документ: визначення поняття, класифікація та методика описування (на прикладі творчої спадщини композитора Ю. С. Мейтуса (1903–1997): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Держкомархів України. УНДІАСД. – К., 2005. – 20 с.; *Рудюк В. В.* Критерії класифікування електронних ділових документів: сучасні тенденції та перспективні схеми // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 3. – С. 54–60. *Семилетов С. И.* Группы и отдельные виды типовых документов, форма представления в социальной сфере: подходы к их классификации // Делопроизводство. – 2003. – № 1. – С. 5–11; № 2. – С. 4–6.

²² Можна відзначити наявність окремих розробок із зазначених питань в останні роки у російських колег, у тому числі здійснених в історичному аспекті: *Соколова А. И.* Правовая природа устава как вида документа // Делопроизводство. – 2005. – № 4. – С. 19–24; *Додонова М. И.* Правовая основа документирования (история вопроса) // Делопроизводство. – 2006. – № 2. – С. 98–100; *Ермолаева А. В.* Понятие правового акта как официального документа // Делопроизводство. – 2003. – № 1. – С. 12–18; *Русакова С. В.* Законодательное регулирование документирования в учреждениях XVIII века // Делопроизводство. – 2005. – № 2. – С. 82–87.

²³ Единая государственная система делопроизводства (основные положения). – М., 1974. – С. 55; Укрупненные нормативы времени на работы по делопроизводственному обслуживанию. – М.: Экономика, 1988. – 28 с.

²⁴ Концепція проекту Закону «Про справочинство», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 липня 2006 р. № 426-р.

²⁵ Серед таких стандартів: ISO 23081 – 1: 2006 Information and documentation – Records management processes – Metadata for records – Part 1: Principles. ISO 22310: 2006 Information and documentation – Guidelines for standards drafters for stating records management requirements in standards.

²⁶ Слід відзначити праці української дослідниці І. Є. Антоненко, зокрема: *Антоненко І.* Сучасні нормативно-правові акти з керування документаційними процесами // Студії з архів. справи та документознавства / Держкомархів України; УНДІАСД; Європейський ун-т. – К., 2006. – Т. 14. – С. 48–58; Керування документацією за кордоном: історія, законодавство, теоретичні основи та технології: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Держкомархів України; УНДІАСД. – К., 2005. – 20 с. тощо. Див. також праці російських учених: *Рысков О. И.* Управление документацией в Австралии // Отечественные архивы. – 2005. – № 2. – С. 82–87; *Он же.* Управление документами в европейских странах: обзор нормативной базы // Делопроизводство. – 2006. – № 4. – С. 8–14; *Ларин М. В., Рысков О. И.* Управление документами на основе международного стандарта ИСО 15489–2001: Методическое пособие / ВНИИДАД. – М., 2005. – 108 с.

²⁷ Див.: ДСТУ 4163–2003 Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів. К.: Держспоживстандарт України, 2003. – 21 с.; Збірник уніфікованих форм організаційно-розпорядчих документів / Держкомархів України; УНДІАСД; Уклад.: О. М. Загорецька, Л. В. Кузнецова, С. Г. Кулешов. – К., 2006. – 73 с.; *Загорецька О. М.* Службові документи сучасної організації: Довідник. – К.: МедіаПро, 2005. – 120 с.

²⁸ Серед публікацій, де зазначений підхід враховано, див.: *Нестеренко О. В.* Основи побудови автоматизованих інформаційно-аналітичних систем...; *Кулешов С. Г.* Документаційні ресурси інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень // Наукові праці НБУВ. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 231–240.

²⁹ *Палеха Ю. І.* Культура діловодства в сучасних установах України: становлення, технологія, організація керування: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Держкомархів України; УНДІАСД. – К., 2005. – 18 с.

³⁰ Див., напр.: *Загорецька О. М.* Нормативне та науково-методичне забезпечення організації діловодства в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Держкомархів України; УНДІАСД. – К., 2005. – 16 с.; *Синяк І. В.* Джерела з історії діловодства запорізького козацтва доби Нової Січі (1734–1775): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2006. – 20 с.; *Ковальчук О.* Документ у контексті джерелознавчих процесів: семантизація терміна «документ» у системі соціобуття // Наук. записки: Зб. пр. молодих вчених і аспірантів / НАН України; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2005. – Т. 11. – С. 376–386; *Стафійчук В.* Спроба реконструкції організації документообігу в Гетьманщині на основі аналізу маргіналій документів Генеральної військової канцелярії // Київська старовина. – 2004. – № 4. – С. 102–118.

³¹ Пронь Т. М. Діловодна документація Херсонської губернської земської управи як джерело вивчення обортового переселенського руху селян Південної України у кінці XIX – на початку XX ст. // Південний архів: Історичні науки / МОН України; Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2005. – Вип. XX. – С. 74–78.

³² Зокрема, слід відзначити праці з історії державних установ В. С. Шандри. Див., напр.: Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX століття / НАН України; Інститут історії України. – К., 2005. – 427 с.

³³ Див.: Кулешов С. Історичне документознавство: зміст та основні завдання наукового напрямку (до постановки проблеми) // Архіви України. – 1998. – № 1–6. – С. 9–18.

³⁴ Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми / За ред. Л. Зашкільняка / МОН України; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2004. – С. 236–238.

³⁵ Див., напр.: Міцан Т. В. Києво-Могилянська академія (1615–1817) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Документознавчий аналіз: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / НАН України; НБУВ. – К., 2003. – 18 с.

³⁶ Дисертація захищалася за монографією: Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів: НТШ, 2004. – 1283 с.

³⁷ Див., напр.: Кулешов С. Г. Історичні передумови уніфікації документів // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 1. – С. 42–45; Плешкевич Е. А. Становление и развитие протодокументных коммуникаций // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 2. – С. 65–71; Кулешов С. Г. Некоторые размышления по поводу статьи Е. А. Плешкевича «Становление и развитие протодокументных коммуникаций» // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 3. – С. 65–71;

³⁸ Документология: Программы для студентов, обучающихся по специальности «Документоведение и документационное обеспечение управления» / Сост.: Ю. Н. Столяров; Моск. гос. ун-т культуры и искусств. – М., 2004. – 19 с.

³⁹ Див., напр.: Кулешов С. Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми. – К.: УкрІНТЕІ, 1995. – С. 5.

⁴⁰ Дубровіна Л. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. – К., 1992. – 262 с.

⁴¹ Боряк Г. Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна Україніка»: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи. – К., 1995. – 347 с.

⁴² Див., напр.: Кушнарєнко Н. Н. Новый этап институционализации науки о документе // Научные и технические библиотеки. – 2005. – № 11. – С. 39.

⁴³ Водночас після виходу першого випуску підручника у 1997 р. в Україні було здійснено низку його перевидань без врахування досягнень як традиційного, так і «нового» документознавства, що слугувало однією з причин критики підручника. Див.: Низовой Н. А. Борьба за научную истину или место под солнцем? Научные и нравственные аспекты дискуссии между книговедами и документоведцами // Библиография. – 2006. – № 5. – С. 39–51.

⁴⁴ Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи... – С. 39–45.

⁴⁵ Швецова-Водка Г. М. Структура документознавства і його місце серед суміжних наукових дисциплін // Студії з архівної справи та документознавства. – 2004. – Т.12. – С. 120–125; Швецова-Водка Г. М. Загальна теорія документології – методологічна основа дисциплін документально-комунікаційного циклу // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики. Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–18 трав. 2005 р.). – К., 2005. – С. 9–10.

⁴⁶ Слободяник М. С. Документологія: Зміст. Перспективи // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 4. – С. 4–9.

⁴⁷ Швецова-Водка Г. М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій / Рівнен. держ. ун-т. – Рівне, 2001. – 438 с.

⁴⁸ Див.: Плешкевич Е. А. Традиционная и нетрадиционная версии в документоведении о соотношении двух направлений // Документация в информационном обществе: законодательство и стандарты: Доклады и сообщения на XII Междунар. науч.-практ. конф. 22–23 нояб. 2005 г. / Федеральное архивное агенство; ВНИИДАД. – М., 2006. – С. 94–100; Гельман-Виноградов К. Б. О сложности трактовки понятия «документ» и способах их преодоления // Делопроизводство. – 2005. – № 2. – С. 16–24; Столяров Ю. Н. Документ – понятие конвенциональное (в порядке дискуссии) // Делопроизводство. – 2005. – № 4. – С. 11–18; Столяров Ю. Н. Пособие Е. А. Плешкевича – зеркало современного состояния документоведения // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 4. – С. 32–36; Плешкевич Е. А. Трактовка документоведения как научной дисциплины: историографический аспект // Отечественные архивы. – 2006. – № 5. – С. 21–32; Ларьков Н. С. Актуальные проблемы документоведения на современном этапе // Документ в меняющемся мире: Материалы Первой Всероссийской научно-практической конференции (27–28 нояб. 2003 г.) / Под ред. проф. Н. С. Ларькова. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 2004. – С. 3–13; Столяров Ю. Н. О месте документоведения в системе наук // Документация в информационном обществе: парадигмы XXI века: Докл. и сообщ. на X Междунар. науч.-практ. конф. / ВНИИДАД. – М., 2004. – С. 284–288; Кулешов С. Г. Документология как учебный курс и научная дисциплина // Документация в информационном обществе: законодательство и стандарты: Доклады и сообщения на XII Междунар. науч.-практ. конф. 22–23 нояб. 2005 г. / ВНИИДАД. – М., 2006. – С. 178–181 та ін.

⁴⁹ Так, критикуючи (не завжди безпідставно) посібник Е. О. Плешкевича «Документоведение», Ю. М. Столяров ставить питання: невже в архівному фонді документи, як і в архівній колекції, не пов'язані за тематичною, авторською, хронологічною та іншими ознаками? Критик «забуває» при цьому, що в основу класифікації архівних фондів (типологічний критерій) покладено принцип походження (офіційного або особового) фондів, а не тематична чи хронологічна ознака документів. Історичні та логічні зв'язки документів архівного фонду на відміну від архівної колекції зумовлені саме тим, що вони *утворюються* в процесі діяльності юридичної або фізичної особи, а не *створюються* штучно в процесі цієї діяльності.

⁵⁰ Методика грошової оцінки документів Національного архівного фонду // Офіційний вісник України. – 2005. – № 26. – Ст. 1508.

⁵¹ Див., напр.: *Снурнікова Ю. М.* Ефективне використання електронних документів мережі Інтернет в тележурналістиці: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Ін-т журналістики. – К., 2005. – 20 с.

⁵² Зокрема, це наочно показала дискусія, спричинена публікацією: *Козлов В. П.* Теоретические основы археографии с позиций современности // Отечественные архивы. – 2001. – № 1. – С. 10–33. *Он же.* Приглашение к размышлению об археографии состоялось... // Отечественные архивы. – 2002. – № 6. – С. 58–70.

⁵³ Див.: *Кулешов С. Г.* Документ как исторический источник: границы понятия с точки зрения информационного подхода // Доклады и тезисы науч. сообщений междунар. науч. конф. «Историки и архивисты: сотрудничество в сохранении и познании прошлого в интересах настоящего и будущего». – М., 1997. – С. 142–145; *Кулешов С. Г.* Документ как исторический источник: свойство, состояние, статус // Докл. и тез. всерос. конф. «Архивоведение и источниковедение отечественной истории. Проблемы взаимодействия на современном этапе». – М., 1999. – С. 95–99; *Він же.* Ще раз про «доджерело» // Студії з архів. справи та документознавства / Держкомархів України. УНДІАСД; Європейський ун-т. – К., 2002. – Т. 8. – С. 135–139.